

YOSH DAVRLARINI TASNIFLASH VA ULARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Xusenova Dilnoza Nasriddinovna

O'zbekiston Milliy universiteti Ijtimoiy

fanlar fakulteti 2-bosqich magistranti

Yosh davrlari psixologiyasi ontogenezdagi turli yosh davrlari psixik taraqqiyotining umumiy qonuniyatlarini, psixik rivojlanishini hamda psixologik xususiyatlarini o'rganadi.

Ma'lumki, shaxs tarkib topish jarayoning psixologik qonuniyatlarini, uning ilmiy asoslarini mukammal bilmay turib, ta'lim va tarbiyaning nazariy hamda amaliy masalalarini muvaffaqiyatli hal etib bo'lmaydi. Yosh davrlari psixologiyasi bu borada ham o'z-o'ziga tegishli masalalarni tor eksperimental ravishda o'rganish bilangina cheklanib qolmay, balki o'z muammolarni inson hayoti va faoliyatining tabiiy sharoitlarida, bolaga beriladigan ta'lim va tarbiyaning mazmun va mohiyatidan kelib chiqqan holda o'rgansa, yanada muvaffaqiyatli rivojlanishi, tabiiydir.

Psixologiya fanida yosh davrlarini tabaqalash bo'yicha turlicha usullar mavjuddir. Bu inson shaxsini tadqiq qilishga turli nuqtai-nazardan yondashuvi va mazkur muammoning mohiyatini turlicha yoritadi.

Ma'lumki, har bir davr o'zining muhim hayotiy sharoitlari, ehtiyojlari va faoliyati, o'ziga xos qarama-qarshiliklari, psixikasining sifat xususiyatlari va psixik jihatdan xarakterli yangi sifatlarning hosil bo'lishi bilan ajralib turadi. Har bir davr o'zidan oldingi davr tomonidan tayyorlanib, uning asosida shakllanishi va o'z navbatida, o'zidan keying davrning paydo bo'lishi uchun asos bo'ib xizmat qiladi. Shu o'rinda psixologiyada mavjud yosh davrlarini tabaqalash nazariyalariga urg'u berib o'tish maqsadga muvofiqdir.

Rus psixologiyasida yosh davrlarini tabaqalash muammosi dastlab L.S.Vigotskiy, P.P.Blonskiy, B.G.Anan'ev singari yirik psixologlarning asarlarida o'z aksini topa

boshlagan. Keyinchalik bu muammo bilan shug'ullanuvchilar safi ortib bordi, shu bois yosh davrlarini tasniflash muammosi o'zining kelib chiqishi, ilmiy manbai, rivojlanish jarayonlariga yondashilishi nuqtai nazaridan bir-biridan keskin farq qiladi. Hozirgi davrda yosh davrlarini tabaqalash yuzasidan mulohaza yuritishda olimlarning ilmiy qarashlarini muayyan guruhlariga ajratish va ularning mohiyatini ochish maqsadga muvofiqdir.

L.S.Vigotskiy psixologlarning yosh davrlarini tabaqalash nazariyalarini tanqidiy tahlil qilib, muayyan rivojlanishni vujudga keltiruvchi ruhiy yangilanishlarga tayanib, yosh davrlarini quyidagi bosqichlarga ajratadi:

1. Chaqaloqlik davri – 1 oygacha
2. Go'daklik davri – 2 oylikdan 1 yoshgacha (bir yosh inqirozi)
3. Ilk bolalalik davri – 1 yoshdan 3 yoshgacha (uch yosh inqirozi)
4. Maktabgacha davr – 3 yoshdan 7yoshgacha (yeti yosh inqirozi)
5. Maktab yoshi davri – 8 yoshdan 12 yoshgacha (o'n uch yosh inqirozi)
6. Pubertat (jinsiy yetilish) – 12 yoshdan 18 yoshgacha. (o'n yetti yosh inqirozi)

Shu kabi tasniflashlardan kelib chiqqan holda hozirgi zamon psixologiyasida yosh davrlarini quyidagicha tabaqalash maqsadga muvofiqdir:

1. Ilk bolalik davri – tug'ilganidan 3 yoshgacha
2. Maktabgacha yosh davri – 3 yoshdan 6,7 yoshgacha
3. Kichik maktab yoshi davri – 6,7yoshdan 10,11 yoshgacha
4. O'rta maktab yoshi (o'smirik davri) – 10,11 yoshdan 14,15 yoshgacha
5. Ilk o'spirinlik davri (kollej va litsey o'quvchilari) – 14,15 yoshdan 17,18 yoshgacha

Har bir yosh davri o'ziga xos xususiyatlar bilan belgilanadi, bularga oilada va maktabda bola holatining o'zgarishi, ta'lim-tarbiya shakllarining o'zgarishi hamda

bolaning yangi faoliyat turlari, organizmdagi ayrim xususiyatlarning yetilishi singari jarayonlarni kiritish mumkin.

Ilk bolalik davri bola hayotidagi eng ahamiyatga molik, uning kelajakdagi psixologik rivojlanishini belgilab beruvchi muhim davr hisoblanadi. Bu davrdagi rivojlanishning asosini bolaning to'g'ri yurishi, muloqotga kirishishi va predmetli faoliyatni egallash xususiyatlari tashkil qiladi. Bu davrda yetakchi faoliyat turi – predmetlarni o'rganish hisoblanadi.

Maktabgacha yosh davri bu yoshdagi bolalar psixologiyasida juda tez sifat o'zgarishlari bo'lishini inobatga olgan holda 3 davrga ajratish mumkin:

(3-4 yosh) kichik maktabgacha davr;

(4-5 yosh) o'rta maktabgacha davr;

(6-7 yosh) katta maktabgacha davr.

Bola bu davrda rivojlanish jarayonida kishilik avlodi tomonidan yaratilgan predmet va hodisalar olami bilan munosabatga kirishadi. Bu davrda yetakch faoliyat turi – o'yindir.

Kichik maktab yosh davrida bola fan asoslarini o'rganish uchun biologic va psixologik jihatdan tayyor bo'ladi. Uning psixikasi bilim olishga yetarli darajada rivojlangan bo'ladi. Shu yoshdagi bola idrokining o'tkirligi, ravshanligi, sofligi, aniqligi, hayolining yorqinligi, xotirasining kuchliligi, tafakkurning yaqqolligi, qiziquvchanligi va ihonuvchanligi bilan boshqa yoshdagi bolalardan ajralib turadi. Kichik maktab yoshidagi bolalarning asosiy faoliyati o'qish hisoblanadi.

O'rta maktab Yoshi (o'smirlik davri) bu davrda bolada psixologik va fiziologik o'zgarishlar yuz beradi. Fiziologik o'zgarish jinsiy yetilishning boshlanishi va bu bilan bog'liq ravishda tanadagi barcha a'zolarining mukammal rivojlanishi va o'sishi kuzatiladi. O'smirlar o'zlarini kattalardek tutadilar. Bu o'smir baxtli bolalik bilan xayrlashgan, lekin hali kattalar hayotida o'z o'rnini topa olmagan holatda bo'ladi.

O'smirlik davri "o'tish davri", "krizis davr", "qiyin davr" kabinomlarni olgan psixologik ko'rinishlari bilan xarakterlanadi. Bu davrda yetakchi faoliyat turi – o'qish, muloqot hamda mehnat faoliyatidir.

Ilk o'spirinlik davri "kamolot bo'sag'asi" deb nomlanadi. Bu kamolot bosqichi fiziologik, psixologik va ijtimoiy chegaralarni o'z ichiga oladi. Ilk o'spirinlik davrini ikkinchi o'tish davri deb atash mumkin. Ilk o'spirinlik davri asosan mustaqil hayotning boshlanishi bilan xarakterlanadi. Hayotdagi bu o'zgarishlar ilk o'spirinning shaxsiga, o'z-o'zini anglashiga ta'sir ko'rsatadi. O'smirlardan farqli o'laroq ilk o'spirinlar katta hayotni taavvur etmaydilar, balki unda ishtirok etadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. M.G.Davletshin, Sh.Do'stmuhammedova, M.Mavlonov, S.To'ychiyeva, M.Djumabayeva – "Yosh va pedagogik psixologiya". Toshkent – 2007
2. Z.T.Nishanova, N.G.Kamilova, D.U.Abdullayeva, M.X.Xolnazarova - "Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya" T-2018
3. <https://uz.m.wikipedia.org>